

Выкарыстанне метафар у адукацыі дарослых

Ягор Мароз

Ягор Мароз — старшыня ўправы грамадскага аб'яднання “Фокус-група” (Мінск), псіхолаг, магістр сацыяльнай работы (індывідуальнае і групавое кансультаванне), мае досвед працы ў трэцім сектары з 1997 г.

e-mail: pneumatic@newmail.ru

На пачатку эры Мэйдзі (1868–1912) жыў знакаміты барацьбіт, які зваўся О Намі — Вялізныя Хвалі. Надзвычай дужы, ён добра валодаў майстэрствам барацьбы. Пад час трэніровак ён нават перамагаў свайго настаўніка, але публічна быў такім нерашучым, што яго вучні лёгка баролі яго.

О Намі зразумеў, што трэба звярнуцца па дапамогу да майстра дзэн. Побач, у маленькім храме, у той час спыніўся Хакаю — вандроўны настаўнік, і О Намі пайшоў пабачыцца з ім і распавесці пра сваю бяду.

— Тваё імя Вялізныя Хвалі, — сказаў настаўнік, — таму застанься ў храме на гэтую ноч і ўяўляй, што ты і ёсць гэтыя вялізныя валы. Болей ты не сарамлівы барацьбіт. Ты — гэтыя вялізныя масы вады, якія змятаюць усё на сваім шляху, усё пралынаюць. Рабі так і ты станеш найлепшым барацьбітам у краіне.

Настаўнік зышоў. О Намі сеў і пачаў медытацыю, спрабуючы ўявіць сябе гэтымі хвалямі. Ён думаў пра розныя рэчы. Потым пакрысе ён пачаў усё болей і болей адчуваць хвалі. Ноч шла, і хвалі станавіліся усё большымі. Яны праглынулі кветкі ў вазах. Затпілі нават Будду ў альтанцы. На ранку не засталася нават храма — нічога акрамя прыліву і адліву бязмежнага акіяну.

Раніцай настаўнік знайшоў О Намі ў медытацыі, з мяккай усмешкай на вуснах. Ён дакрануўся да пляча барацьбіта.

— Зараз нішто не здолее патурбаваць цябе, — сказаў ён. — Ты і ёсць гэтыя хвалі. Ты будзеш зносіць усё перад сабою.

У гэты дзень О Намі выступіў у саборніцтве барацьбітаў і перамог. Пасля гэтага ніхто ў Японіі не быў здольны перамагчы яго.¹

Калі дзіцячае ўспрыняцце многія лічаць “табула раса”, “чыстай дошкай”, на якой працуе педагог, ствараючы новую асобу², педагогічная праца з дарослымі непазбежна сутыкаецца з іх папярэднім досведам, назапашанымі ведамі, сфармаванымі поглядамі. На навучанне “дакладным” дысцыплінам гэта не моцна паўплывае, бо транслююцца веды. З гуманітарнымі і практыка-арыентаванымі дысцыплінамі усё складаней. Напрыклад, калі пад час курсаў павышэння кваліфікацыі настаўнік прапнуе выкарыстоўваць адзіны шлях вырашэння праблемы там, дзе ўжо існуе некалькі варыянтаў, якія шматразова выкарыстоўваліся яго “вучнямі” ў практычнай дзейнасці і маюць сваіх прыхільнікаў, яго словы будуць успрыняты крытычна. Калі яго мэта — давесці інавацыйны, нестандартны метады, яму таксама прыйдзецца пераадоўваць інэрцыю думак і г.д.

Безумоўна, не трэба кваліфікаваць гэтую акалічнасць як негатыўную: так, з аднаго боку, трансляваць веды ў сітуацыі, калі педагогічная інтэрвенцыя праходзіць праз асабісты “фільтр”, больш складана, але ў першую чаргу гэта адбіваецца на самых прымітыўным метадах педагогічнага ўздзеяння, цалкам дырэктывных. Добры настаўнік/трэнер заўжды валодае спосабамі выкарыстання асабістага досведу сваіх вучняў такім чынам, каб ён не толькі не перашкаджаў, але і дапамагаў у працэсе навучання. Зрэшты, кожная асаблівасць вучня

можа быць скарыстана ў якасці сваеасаблівага “ключыка” дасягнення педагогічнай мэты.

У гэтым артыкуле я прапаную падрабязна абмеркаваць такі прыём з арсенала прафесійнага педагога, як выкарыстанне метафар. З пункта гледжання тэорыі літаратуры

метафара (ад грэч. *Metaphorá* — перанос) — від паэтычнага трыпа, пабудаванага на знешнім ці ўнутраным падобенстве вобразаў, з’яў, прадметаў. У аснове метафары перанясенне характэрных асаблівасцей аднаго прадмета ці з’явы на іншыя шляхам вылучэння найбольш агульных вобразных рыс і ўласцівасцей... Метафара істотна паглыбляе ўнутраны змест вобраза, надае яму новыя сэнсавыя адценні, што і абумовіла яе выключную пашыранасць у паэтычнай творчасці, мастацкім асацыятыўным мысленні наогул³.

Нас, безумоўна, не цікавіць метафара ў гэтым, літаратурным сэнсе, хоць заўжды прыемна, калі мова педагога расквечана яркімі, прыгожымі вобразамі. Нас зараз больш цікавіць гэты тэрмін у яго “метафарычным сэнсе”, як

іншасказанне, у якім аб’екты апісваемай рэальнасці, сувязі і адносіны паміж імі замяняюцца іншымі, захоўваючы пры гэтым і падкрэсліваючы галоўныя з пункта гледжання

¹ Гэтая і іншыя будыстскія прыпавесці перакладзены паводле: “Плоть и кость дзен”. Пер. с англ. В.И. Нелина. Калининград: Российский Запад, 1992.

² Хоць да гэтай пары яшчэ ідзе вайна эндагенных і экзогенных тэорыяў развіцця.

³ Эцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі: у 5-і т. Мн., 1986.

генератара метафары характарыстыкі адлюстроўваемых у ёй рэальных аб'ектаў і іх адносінаў.⁴

Такім чынам, мы будзем размаўляць пра шырэішае кола прыёмаў і дзеянняў, заснаваных на выкарыстанні вобразнага супастаўлення розных аб'ектаў. Другое вызначэнне падкрэслівае тое, што стварэнне і ўжыванне метафары мэтанакіраванае, і яна ствараецца, каб падкрэсліць некаторыя з'явы, зманіпуляваць увагай “спахвіжца” метафары, а калі больш дакладна — змяніць фокус яго ўвагі. Метафара дазваляе далучыць да разумення сухога зместу навучання правае паўшар'е⁵, робячы яго больш поўным. Яркія і кампактныя вобразы метафар дазваляюць лёгка запамінаць асноўныя моманты.

У такой шырокай інтэрпрэтацыі могуць быць як мікрапрыёмы, выкарыстаныя ў межах іншых метадаў выкладання матэрыяла, так і самастойныя метады. Не ўключаючы шмат метадалагічнага сэнсу, але проста дзеля лепшай структурызацыі далейшай размовы прапаную падзяліць педагагічныя метафары па іх “велічыні”. Гэта простая і, на першы погляд, фармальна-рыса шмат у чым абумоўлівае працу з метафарай.

Мікра-ўзровень

На мікра-ўзроўні праца з метафарамі — гэта ў першую чаргу праца з сімваламі і рытуаламі дзеля аздаблення іншых навучальных метадаў. Так, напрыклад, пад час правядзення групавой дыскусіі неабходна зарганізаваць паслядоўнасць выказванняў. Падняцце рукі як маўклівае просьба даць слова — вядомы са школы сімвал, які выкарыстоўваецца дзеля гэтага. Але праз сваю відавочную сувязь са школай ён можа не спадабацца дарослым. У трэнінгавай групе ў такіх выпадках традыцыйна замяняюць яго на перадачу маркера ці мячыка наступнаму прамоўцу. Гэта толькі прыклад такой мікра-метафары ў дзеянні. Такая мікра-метафара працуе тым лепей, чым больш прыкметаў рытуалаў яна мае. Містыфікацыя пратакольных момантаў узаемадзеяння “напампоўвае” маленькія дэталі дадатковым сэнсам. Так іх лепш запомніць, а значыць — яны будуць часцей і больш дакладна выконвацца.

Дзіўна, але гэта магчымасць вельмі рэдка выкарыстоўваецца 3-за ляноты, недахопу часу/рэсурсаў ці проста 3-за меркавання, што праца з дарослымі не патрабуе такіх высілкаў. Але практыка працы з дарослай групай даводзіць, што выкананне працэдур у дарослай групе нашмат цяжэй чымсці ў дзіцячай. Дзеці прызвычаліся падпарадкоўвацца дарослым, і часцей парушаюць працэдурны прызвычаныя аб'ектыўнае ўважэнне працэдур дзецям можа дастаткова паспяхова прайсці па форме “нельга, бо я так сказаў”. З дарослымі, відавочна, у большасці выпадкаў такія аргументы не прайдуць. Да таго-ж, нават пасля ўсталявання правіл і працэдур, іх суб'ектыўнае ўважэнне пра тое, што багаты жыццёвы досвед дае права “перашкодзіць іншаму, але сказаць/зрабіць вельмі важную рэч”, зруйнавала шмат педагагічных задумак.

Найскладанейшая група для працы — трэнеры/настаўнікі. Іх крытычнае стаўленне і аналіз працэсу, а не толькі зместу, часта вынікае ў шматлікія “а давайце лепш зробім вось так”. Змаўчаць у выпадках, калі адзін трэнер бачыць неэфектыўную працу другога атрымліваецца толькі ў самых дасведчаных і разважлівых, якія разумеюць, што скончыць метадыку ў запланаваным фармаце ў любым выпадку будзе больш эфектыўна, чым перарабляць усё з нуля “ў полі”.

Вяртаючыся да працэдур перадачы права голасу ў групе, у падлеткаў, напрыклад, 3-за іх гіперактыўнасці працэду-

ра з падняццем рукі ці перадачай маркера можа лёгка разваліцца. Тады трэба ўскладніць сімвал (болей рытуалізаваць яго): у групе з цотнай колькасцю ўдзельнікаў перадаваць маркер чалавеку насупраць наступнага прамоўцы, або абавязваць у канцы прамовы сказаць спецыяльную рытуальную фразу (напрыклад, “Карфаген трэба зруйнаваць”) і г.д.

Свядомасць чалавека працуе так, што нават калі паміж нейкімі падзеямі не існуе ніякай сувязі, яно ўсё роўна створыць нейкае тлумачэнне, пазіцыянуючы гэтыя з'явы ў агульнай “карце сусвету”. Таму не трэба баяцца даваць у “сур'ёзныя” заняці абстрактную сімволіку. Яе нават не варта тлумачыць. Адзінае, чаго трэба перасцерагацца — каб яна не была занадта агульнажывальнай, “зацёртай” (як паднятая рука для голасу) і таму нецікавай. Калі не хапае задумак, дастаткова пачытаць у вольную хвілінку адну з кніжак Мірчэ Эліаде, ці класікаў містычнага рэалізму (Борхеса і г.д.), каб наталіцца міфалогіяй на доўгі час.

Літэратар Гоэдзей вывучаў дзэн пад кіраўніцтвам Гудо. Неяк ён спытаў у настаўніка: “Дзэн вучыць, што розум і ёсць Будда. Ці так гэта?”

Гудо адказаў: “Калі я скажу «Так», то вы вырашыце, што зразумелі без сапраўднага разумення. Калі скажу «Не», то буду супярэчыць таму, што многія разумеюць дакладна”.

Яшчэ адзін прыклад выкарыстання мікра-метафар — гэта рэагаванне на пытанні, на якія з некаторых нагодаў нельга даць просты адказ. Такія сітуацыі не адзінаковыя. Безумоўна, я не кажу пра тыя выпадкі, дзе педагог проста недастаткова кампетэнтны, каб адказаць на пытанне. У першую чаргу гэта тыя пытанні, якія патрабуюць ад настаўніка прыняцця асабістай адказнасці ці ацэнкі нейкай з'явы, якая можа здацца незвычайнай. Напрыклад, прапанова параўнаць якасць паслугаў кампаній-канкурэнтаў і г.д. Можна, безумоўна, наўпрост растлумачыць сваё нежаданне адказаць, але гэта паставіць таго, хто зрабіў пытанне, у няёмкае становішча перад групай. Яшчэ адна нагода, якая можа змусіць трэнера пазбегнуць прамога адказу, добра апісана ў наступным каане:

Філасоф запытаўся ў Будды: “Без слоў і не моўчкі — перадай мне ісціну!” Будда нічога не адказаў. Філасоф падзякаваў Будду словамі:

— Дзякуючы тваёй міласэрнасці, я выправіў свае памылкі і накіраваўся да ісціннага шляху.

Калі філасоф зышоў, Ананда запытаўся Будду, што ён зрабіў. Будда адказаў:

— Добры конь бяжыць нават ад ценю бізуна.

Г.зн. гатовыя ці заўчасныя адказы перашкаджаюць пазнавальнай актыўнасці навучэнца, спыняючы яе сваёй яснасцю і катэгорычнасцю. Калі трэнер бачыць, што ўдзельнік групы мае дастаткова рэсурсаў, каб самастойна знайсці правільны адказ на пытанне, магчыма, трэба даць яму шанец дайсці да ўсяго самому.

Таксама здараецца, што вельмі цяжкае/спрэчнае пытанне задаецца дастаткова дасведчаным чалавекам у якасці хітрыка, каб разгарнуць пашыраную дыскусію на гэту тэму і атрымаць магчымае прапагандаваць свае погляды. Пераход да гэтай тэмы можа не ўваходзіць ў праект занятка, як ён бачыцца трэнеру, г.зн. адцягваць час і рэсурсы ад вырашэння асноўнай задачы. У такім выпадку прапанова замест адка-

⁴ Інструменты развіцця бізнеса: трэнінг і консалтінг / Составітелі Л. Кроль, Е. Пуртова. М., 2001.

⁵ Хоць, вядома, самі ўважэнні аб працы правага і левага паўшар'я моцна спрощаныя і павінны ўспрымацца зноў жа як метафара, выява.

зу метафары, вобраза, прыпавесці не дае магчымасці працягнуць размову. У той жа час гэта не проста маніпуляцыя — прапанаваны ў якасці адказу вобраз можа часткова адказаць на пытанне і заахочваць да далейшага (але асобнага ад груповага працэсу) разважання над ім.

Мідзі-ўзровень

Нан Ін, японскі майстар дзэн, які жыў у эру Мэйдзі (1868–1912), прымаў у сябе прафесара ўніверсітэта, які прыйшоў парапытваць пра дзэн.

Нан Ін наліваў гарбату. Наліўшы поўны кубак, ён працягваў ліць далей.

Прафесар глядзеў на бягучую праз край гарбату і, нарэшце, не вытрываўшы, выклікнуў:

— Ён жа поўны. Больш не ўваходзіць!

— Вось як гэты кубак, — адказаў Нан Ін, — і вы напоўненыя сваімі меркаваннямі і развагамі. Як жа я магу паказаць вам дзэн, пакуль вы не апаражніце свой кубак?

Метафара ў класічным разуменні — гэта кароткая гісторыя, альбо маляўнічае апісанне, якое дазваляе інакш зірнуць на звыклыя рэчы. Як і ў выпадку з кубкам гарбаты, метафара ў першую чаргу ўжываецца ў сітуацыях, калі простае выкладанне матэрыялу або перакананне праз якія-небудзь чыннікі неэфектыўныя. Такія кароткія гісторыі, байкі — вельмі папулярны жанр, і акрамя педагогічнай вартасці маюць таксама літаратурную прывабнасць⁶.

Самая першая падстава для ўжывання метафары, аб якой можна падумаць, — гэта выклад новага матэрыялу, які не мае суадносін з асабістым досведам вучняў. Успомніце, ці распавядалі вам пра пасажыраў цягніка, якія глядзяць з вакна, калі ў школе ўводзілі паняцце тэорыі рэлятывізму.

Таксама метафара выкарыстоўваецца для рашэння вихавых задач і пераканання, паколькі выклікае не толькі рацыянальны, але і эмацыйны водгук. Метафара спатрэбіцца для таго, каб прабіць “шчыт” недаверу, сарамлівасці або апатыі. І нарэшце, метафары актыўна выкарыстоўваюцца пры рашэнні творчых задач.

Тут варта адзначыць, што звычайна прынята адрозніваць метафару і вобразнае параўнанне (хоць у дадзеным артыкуле гэта правіла не выконваецца). Калі ў параўнанні прамаўляецца звязка “гэтакая ўласцівасць Х падобна да гэтакіх уласцівасці Y”, то ў метафары аб’ект параўнання цалкам замяшчаецца: “Х ігрыскуе”. Гэта робіць метафару больш далікатным спосабам. Менш відэачным, і таму яна амаль беспераходна праходзіць скрозь жорны сумненняў і крытыкі.

З пункта гледжання класічнага псіхааналізу эканомія сэнсаў, якая адбываецца пры складанні некалькіх выяў разам, акумулюе ўнутраную псіхічную энергію, што вызваляецца ў момант яе разумення. Таму цікавасць метафар шмат у чым залежыць ад нечаканасці звязкі: чым складаней сувязь, тым больш яна захоплівае слухача. Псіхалагічны механізм уздзеяння метафары цалкам аналагічны ўспрымання жартаў і гумарыстычных гісторый і з’яўляецца па сутнасці мініяцюрным

інсайтам⁷. Пры гэтым эфектыўнасць уздзеяння шмат у чым залежыць ад асобы таго, хто чуе метафару, сапраўды гэтак жа, як расказаны анекдот па-рознаму ўспрымаецца людзьмі.

Калі манах Нінакава быў гатовы сысці з гэтага свету, яго наведваў майстар дзэн Іккю. “Можна мне даць табе наказ?” — спытаў ён. “Я прыйшоў суды адзін, — адказаў Нінакава, — адзін і сыду. Чым ты можааш мне дапамагчы?”

— Калі ты лічыш, што ты на самой справе прыйшоў і сыдзеш, то ты памыляешся, — адказаў Іккю. — Дазволь паказаць табе шлях, у якім няма прыходу і сыходу.

Падчас індывідуальнай працы, напрыклад, дадатковых тлумачэнняў матэрыялу адсталаму, у трэнера ёсць магчымасць падабраць выявы, якія найлепшым чынам будуць успрыняты менавіта гэтым чалавекам. Для гэтага неабходна пабудаваць метафару на аснове выяў, якія выкарыстаў ён сам, “гаварыць на яго мове”. Усе мы больш ці меней карыстаемся вобразным мысленнем, асабліва калі яшчэ недастаткова разбіраемся ў тэме гутаркі. І прымеціць выкарыстання выявы ў гутарцы не так і складана. “Вяртанне” гэтых выяў, інкарпарацыя іх у ствараемую метафару значна ўзмацняе яе эфект, хоць, вядома, не варта карыстацца гэтай майёй парадай занадта наўпрост, каб не атрымалася “... колеры заходу над гарамі, толькі зялёныя”. Сама тая выява, якую выкладчык запавядае ў вучню, відавочна недастаткова добрая, каб растлумачыць сітуацыю, інакш проста не было б патрэбы ў дадатковых тлумачэннях. Больш таго, яна ўжо выстаялася ў свядомасці вучня, і на ёй складаней зрабіць новыя акцэнтны. Тым не менш, удалае сумяшчэнне старых выяў у новай метафары можа шматкроць ўзмацніць яе ўздзеянне⁸.

Таксама метафарычныя выявы валодаюць вялікім патэнцыялам для інсайтаў. Нават без звароту да псіхааналізу ясна, што прыўнясенне новых сувязей, параўнанне, зрушэнне акцэнтаў, якое адбываецца пры метафарычным апісанні, вельмі ўзрусытна. У сітуацыі, калі “за дрэвамі не відаць лесу” менавіта метафара дапамагае злучыць паміж сабой розныя элементы галаваломкі ў адзіную стройную гарманічную выяву. Магчымы і процілеглы выпадак, калі абмяркоўваюцца занадта складаныя тэма і ідэі, каб выразна іх апісаць словамі ў фармальным выглядзе. Тады тлумачэнне вучням ідэі ў выглядзе выяў дазваляе атрымаць хоць-бы расплывісты адказ, які потым можна развіць і ў выніку дамагчыся лепшага і больш дэталёвага разумення праблемы. Пры рашэнні творчых задач праца на ўзроўні метафар перад пераходам да ўзроўню фармальнай логікі дазваляе пераадолець “замыленасць”, інэрцыю ўспрыняцця і мыслення. Ужыванне метафар (у больш строгай, стандартызаванай форме) стала часткай мэтадыкі рашэння задач ТРВЗ (ТРИЗ)⁹.

Заданні, якія прапануюць вучням выказаць свае думкі ў метафарычнай форме, таксама дазваляюць атрымаць ад іх інфармацыю, якая ў іншай сітуацыі засталася б невыказанай з-за сарамлівасці, уплыву сацыяльных фактараў. Так, у выкладчыка з’яўляецца магчымасць пачуць крытыку ў свой адрас, якая звычайна не выказваецца адкрыта. У сваю чаргу, яна дазваляе і выкладчыку выказаць свае прэтэнзіі або пажаданні да групы і яе ўдзельнікаў. Уласцівая метафары ўмоўная мадаль-

⁶ Скрипюк И.И. 111 баек для тренеров: истории, мифы, сказки, анекдоты. СПб., 2006.

⁷ Гэты тэрмін выкарыстоўваецца ў шматлікіх псіхааналітычных пlynях і азначае “азарэнне”, раптоўнае ўсведамленне раней незразумелых з’яў, узаемасувязей.

⁸ Гэты прыём актыўна выкарыстоўваўся вядомым псіхатэрапеўтам Мілтанам Эрыксанам.

⁹ Тэорыя Рашэння Вынаходніцкіх Задач (Теория Решения Изобретательских Задач) Г.С. Альтшуллера.

насць “як бы” змякчае магчымым рэакцыю з боку таго, на ко накіравана крытыка. Выказаныя ў такой форме заўвагі не закрануць самалюбства, ён не “губляе твар” (гэта ў першую чаргу важна, калі гутарка адбываецца публічна).

Ну і нарэшце, метафара з’яўляецца безумоўна лепшым спосабам выказаць пачуцці публічна. Калі пры рэфлексіі ў канцы семінара або трэнінгу не зададзена выява, у межах якой адбываюцца выказванні, то ў лепшым выпадку можна атрымаць адказы ўзроўню “Мне было добра” або “Усё прайшло нармальна”.

Макра-ўзровень

Макра-метафарай можна лічыць правядзенне ролевых гульняў. Так, напрыклад, класічныя гульні “Яхта” або “Незаселеная выспа” ніяк не звязаны па сюжэту з паўсядзённым жыццём. Было б глупствам сцвярджаць, што іх мэта — падрыхтаваць удзельнікаў да шпіёнскай працы ў тылу ворага або выжыванню пасля крушэння карабля ў акіяне. Тым не менш, дзякуючы здольнасці спалучыць новы досвед з агульнай тэмай заняткаў і перанесці яго за межы гульнявой сітуацыі, ролевыя гульні з’яўляюцца вельмі эфектыўнымі.

Асноўная вартасць ролевых гульняў — іх машабнасць — адначасова з’яўляецца і іх недахопам. Калі гульня будзе праведзена незфектыўна, праваліцца, то гэта будзе азначаць страту вялікай колькасці часу, сіл удзельнікаў, можа расчараваць іх у працэсе. Таму пры правядзенні ролевай гульні важна добра падрыхтавацца і зважаць на дэталі.

Ужо ў сітуацыі аповеду параўнальна невялікай гісторыі-метафары вельмі значная роля ўступу, прадмовы. Удзельнікаў неабходна падрыхтаваць да ўспрымання інфармацыі, сканцэнтравана іх увагу. Калі карыстацца тэрмінамі гіпнатырапеўтаў, уласна метафары павінен папярэднічаць этап “навадзнення”. У выпадку з аповедам, вельмі часта выкарыстоўваецца досыць просты ў засваенні прыём “перакрыжвання рэальнасцей”. Ён пабудаваны на аповедзе некалькіх сюжэтных ліній адначасова, паміж якімі аўтар нечакана пераскаквае ў рамках аднаго надзвычай доўгага складанага сказа. Гэты прыём зусім не новы. Знаёмая нам праэмбула “Жылі-былі” ў вусным аповедзе разгортаецца ў доўгі наратыў з падрабязнымі расказаў пра тое, якія звяры водзяцца ў трыдзятым царстве і якія людзі ў якіх церамах жывуць. Неабходнасць сачыць за хуткімі зменшэннямі скакамі апавядальніка прыкоўвае да сябе ўвагу слухачоў, выматвае іх лагічнае мысленне шматлікімі дзееспрыслонымі зваротамі і, зрэшты, зніжае крытычнасць да далейшага аповеду, таму дываны-самалёты і цмокі ўспрымаюцца спакойна, выклікаюць не болей здзіўлення, чым рашэнні Мінадукацыі.

Танчэйшы, але вельмі эфектыўны метады — тэматычная арганізацыя¹⁰ працоўнай прасторы групы. Паколькі магчымасцей абставіць ролеваю гульню як сапраўдную тэатральную дзею няшмат, можна прапанаваць удзельнікам групы самім стварыць адпаведны рэжымі¹¹. Само стварэнне разнастайнай сімволікі будучай гульні таксама можна рытуалізаваць (напрыклад, абмеркаваць выбар найбольш прыдатных (прыдатных па сэнсу) колераў для кожнай гульнявой фракцыі, суправаджаць усталяўку рэжымітаў харавым дэкламаваннем вершаў і г.д.). Адна з мэтаў усіх гэтых мерапрыемстваў — максімальна адвесці свядомасць удзельнікаў ад штодзённасці і падрыхтаваць іх да новага досведу, перажыванняў, а таксама ўзмацніць суб’ектыўную значнасць падзеі — чым больш намаганню выдаткавана ўдзельнікам на працэс, тым важнейшы

для яго вынік. Пры гэтым важная паслядоўнасць у нашых прапановах удзельнікам, якая спрацоўвае па прынцыпу “нагі ў дзвярах”: цяжка ўпэўніць сталага самавітага чалавека згуляць ролю Чырвонага Капалюшыка, але калі ён ужо змайстраваў такую выдатную пілотку з каляровай паперы і збегаў у буфет за піражкамі, то шанцаў нашмат болей.

Пра тое, як трэба выводзіць удзельнікаў з ролевай гульні і праводзіць абмеркаванне, было напісана ўжо шмат, таму на гэтым спыняцца не будзем.

У якасці макра-макра-метафары можна прапанаваць тую выяву, якія ляжаць у аснове жыццёвых сцэнараў і навуковых парадыгм (напрыклад, выява “габрэйскай маці” або “кібернетычны падыход у адукацыі”). Яны надзвычай абагульненыя і мала адрозніваюцца, але аказваюць значны ўплыў на паводзіны чалавека, структуруючы яго светаўспрыманне або прафесійную дзейнасць. Калі жыццёвыя сцэнары лепш пакінуць для вывучэння і працы псіхологам-паслядоўнікам Берна, то кожны педагог-прафесіянал павінен як мінімум усведамляць у рамках якой парадыгмы навучання і парадыгмы прадмета навучання ён працуе. Безсэнсоўна заклікаць не трансляваць і прапагандаваць уласную пазіцыю, але пры навучанні дарослых вельмі часта можна сутыкнуцца з сітуацыяй, дзе вучань быў выхаваны на іншых ідэалах. У гэтым выпадку важна здолець адрозніць неразуменне матэрыялу і канфлікт пазіцыі вучня і выкладчыка.

Шмат гадоў назад жылі ў Кітаі два сябры. Адзін з іх умеў выдатна іграць на арфе, а другі ўмеў выдатна слухаць.

Калі першы граў і спяваў пра гару, другі мог сказаць: “Бачу наперадзе гару”. Калі адзін граў на тэму вады, то другі мог выклікнуць: “Вось струменіца крыніца!”

Але аднойчы гэты слухач захварэў і памёр. Яго сябар-музыка перарэзаў струны сваёй арфы і ніколі больш не граў. З тых часоў перарэзанне струн арфы назаводзіць засталася знакам блізкага сяброўства.

Напрыканцы можна нагадаць, што ўспрыманне выяў, метафар вельмі індывідуальна. На прапанаваную выяву накладваюцца асабістыя перажыванні і досвед, непазбежна скажаючы яе. Такім чынам, метафара — гэта прадукт сумеснай працы творцы метафары і слухача. Ніколі нельга быць упэўненым у тым, што вынік будзе супадаць з задуманым. У той жа час моцнае скажэнне першапачатковай задумкі павінна насцярожыць: прынесенае слухачом у выяву з’яўляецца для яго на дадзены момант найбольш актуальным псіхічным перажываннем, “прасочваючымся” ў выяву. Да таго, пакуль сітуацыя, якая займае розум слухача, не вырашыцца або страціць сваю актуальнасць, шанцы на паспяховае ўздзеянне з дапамогай метафары вельмі невялікія. Калі яго клопаты звязаны з навукальным працэсам — гэта прамое ўказанне на тэрміновую неабходнасць прапрацаваць гэтую тэму.

Хогэн з манастыра Сэйрэ памкнуўся было чытаць навучанні перад абедам, калі зазначыў, што бамбукавы экран, які апускаецца для медытацыі, не падняты. Ён паказаў на гэта манахам, і двое з іх усталі і скруцілі яго ўверх.

Назіраючы за імі, Хогэн сказаў: “У першага манаха стан добры, не тое што ў другога”.

¹⁰ Мессмер — адзін з першых гіпнатызёраў, які лячыў захворванні з дапамогай “жывёльнага магнетызму”, арганізоўваў свае сеансы як складаныя пышныя рытуалы з выкарыстаннем алхімічнай і рэлігійнай сімволікі.

¹¹ Паколькі на ролеваю гульню ў любым выпадку ідзе шмат часу, то выдаткаваць на гэта 15–20 хвілін цалкам магчыма.